

Wonen in Weert rond 1730

Lisette Tax

Inleiding

Weert was in de achttiende eeuw een stadje met enkele duizenden inwoners. De bloeiperiode in de vijftiende en zestiende eeuw was reeds lang vervlogen. Na de Vrede van Munster werd Weert onderdeel van Spaans Opper-Gelders gebied en werd het vanuit Brussel bestuurd. In 1717 gingen de Spaanse Nederlanden, inclusief Weert, over in Oostenrijks bezit.⁽¹⁾

Aan de hand van zeven boedelinventarissen⁽²⁾ zal worden onderzocht welke voorwerpen men in Weert aan het begin van de achttiende eeuw gebruikte en hoe men het huis inrichtte en decoreerde. Hiervoor werden boedelinventarissen van de volgende personen bestudeerd:

- burgemeester Andreas van den Einden (oud-schepen), reden van opmaak: overlijden (1752);
- Marie Stocken, weduwe van burgemeester Willem Mellen (kerkmeester), reden van opmaak: overlijden (1730);
- Sebilla van Buel, reden van opmaak: overlijden (1730)
- Wendelina Stocken, weduwe van Simon Simons, reden van opmaak: rechtszaak (1728)
- Anna Catharina Bex, weduwe van burgemeester en schepen Joan Schinckels, reden van opmaak: rechtszaak (1745)
- Jan Saes en Martina Hanx, reden van opmaak: overlijden (1729)
- Peter van Winckel en Aldegondis Hobus, reden van opmaak: rechtszaak (1735)

De onderzoeksresultaten werden vooral vergeleken met het onderzoek dat gedaan is in Delft door Wijsenbeek⁽³⁾ en in Weesp door Van Koolbergen⁽⁴⁾.

De boedelinventarissen

Onder de zeven boedels bevinden zich twee boedelinventarissen die moeilijk interpreteerbaar zijn omdat ze onvolledig zijn. Bij de woning van Jan Saes is de indeling van het huis niet helemaal bekend. Er worden eerst allerlei spullen opgesomd ('in hunne woning bevonden'); pas aan het eind wordt de boedel per kamer beschreven. De (zeer korte) boedelinventaris van Anna Catharina Bex bevat voornamelijk tafels, stoelen en een bed. De inventaris werd opgemaakt naar aanleiding van een rechtszaak. Misschien werden alleen de waardevolle (verkoopbare) spullen vermeld omdat die het meeste geld opbrachten.

Drie boedels zijn opgemaakt in het kader van een rechtszaak. Het geschilpunt was in alle gevallen (het niet terugbetalen van) geleend geld. In dit artikel worden de boedelinventarissen geanalyseerd aan de hand van de volgende aspecten: wonen en werken, koken en eten, slapen, opslagruimte, sanitair en tenslotte decoratie. In eerste instantie is gekeken naar het aantal kamers per woning. Er blijken twee soorten huizen te zijn: tweekamerwoningen en meerkamerwoningen. Jan Saes en Peter van Winckel woonden in zo'n tweekamerwoning. De anderen woonden in een meerkamerwoning met kamers variërend van vier tot acht stuks. Het huis van Bex had in ieder geval vier kamers en een keuken. Genoemd worden een 'voorste sijdkamer', '2e sijd kamer', 'opkamerken'; daarnaast was er waarschijnlijk ook nog een voorkamer.

Wonen en werken

Peter van Winckel gebruikte zijn voorhuis als winkel. Hierin lagen voornamelijk lappen stof, stukken leer en kledingstukken. Wat Wendelina in de winkel verkocht, is niet duidelijk. De spullen die in haar boedel genoemd worden, kunnen tot het winkelinterieur of tot de koopwaar behoren. De inventaris vermeldt onder meer: '10 houtere doosen' (om koopwaar in op te bergen?), een 'ijssere stooff', een 'copere balance' (om spullen te wegen), 'schrijffleije', 'laterne' (licht), een 'cruijck met een vles' en '2 tenne matiens met 2 glaesken.'

Waarschijnlijk handelde burgemeester Van den Einden in 'geverffde goederen', waarmee textiel en kleding bedoeld werden. In zijn studeerkamer stonden twee kasten met veel linnengoed en kleding. Opvallend is de grote hoeveelheid 'lijnwaet' en 'doecken'. Een voorbeeld: 'sesendertigh ellen fijn lijnwaet in twee stucken'. Eén el is 69 cm zodat dit stuk ongeveer 24,8 meter lang moet zijn geweest! Waarschijnlijk was dit dan ook niet voor eigen gebruik. Daarnaast lagen er (droge) verfstoffen ('crap', 'copperroodt') in zijn bureautafel. Verder had hij een 'verffhuijsen' waarin geverfd kon worden.

Opvallend is verder dat in de boedel niet over een voorhuis gesproken wordt. Misschien is vergeten deze kamer te vermelden (niet waarschijnlijk) of werd deze verhuurd (waarom?). Mogelijk werd de kamer als winkel gebruikt.

Jan Saes en Martina Hanx leefden vermoedelijk van de opbrengst van hun stukken land. In de inventaris staan weinig waardevolle spullen; het meest opvallend is het bezit van gereedschap en stukken land.

Alle rijken hadden een pronkkamer, al dan niet in het voorhuis, en een woonkamer. In de pronkkamer werden gasten ontvangen. Daarom werd deze kamer versierd.

De pronkkamer van Sebilla hing vol met 28 'schilderijckens van differente soorten', drie landkaarten, drie 'postuirkens'⁽⁵⁾ met eenige gemaecte bloemen', 'een verbeeldinghe van den gescruijsten Jesus', en, heel interessant, een 'vogelkoffken met gemaecte vogelkens'. Thera Wijsenbeek wijst in haar boek op het ontbreken van huisdieren in de boedelinventaris.⁽⁶⁾

Zoals uit deze boedel blijkt hoeft een vogelkooi niet op de aanwezigheid van een (levend) vogeltje te duiden.

Burgemeester Mellen had naast een woon- en pronkkamer ook een studeerkamer. Hierin stond een kast met een 'boecksack'. In deze 'boecksack' zaten elf 'boecksken' van de burgemeester, een 'schatboeck over den jaere 1724', een lijst met debiteuren, een bundel brieven en 'twee lijsten over den iaere 1724 met stadtschijsen'⁽⁷⁾ en stadtsrenten' en 'een lijst met bierchijsen en brandenwijnchijs'. In het jaar 1724 was Willem dan ook een van de twee burgemeesters van Weert.

Koken en eten

Bewijs van de keukenfunctie van een ruimte is de aanwezigheid van haardijzers, haardtangen, asschoppen en doofpotten.⁽⁸⁾

Deze impliceren namelijk dat er een haard (vuurplaats) aanwezig is. Als er dan ook nog potten en pannen zijn, is het zeer aannemelijk dat hier een kookruimte is. Kookpotten, pannen en

keukengerei alleen zijn geen bewijs voor een kookplaats, deze spullen werden ook wel in kelders opgeslagen.⁽⁹⁾

Wordt er alleen melding gemaakt van een schouw in combinatie met 'schotelen', dan hoeft hier ook geen kookplaats te zijn, aangezien 'schotelen' naast een praktische ook een decoratieve functie hadden. In de keuken van de klein behuisde Peter van Winckel en Jan Saes werd gekookt en gegeten. Ook in alle meerkamerwoningen diende de keuken als kook- en eetruimte. In bijna alle beschrijvingen (met uitzondering van Bex) komen naast potten, schotelen en ketels enkele tafels en stoelen voor. Bij Sebilla worden geen stoelen in de keuken vermeld, maar aan het eind van de boedelinventaris volgt een lijst met vergeten spullen. Hierin staan vijf 'goede ende quade stoelen'. Het is heel goed mogelijk dat (een deel van) deze stoelen in de keuken stond(en). Marie Stocken bezat ook nog een kookhuis maar hier was geen haard, zoals de naam suggereert. Er lag vooral gereedschap en wat gebruiksvoorwerpen (wastobbe, boterpot, draagton, manden, aardewerk, kuipen, ladder, stoelen en een bank).

Slapen

Dat de keuken niet alleen als kook- en eetruimte gebruikt werd, blijkt uit het feit dat in enkele keukens bedden stonden. In vier van de zeven keukens was een slaappleats. Opvallend is dat deze keukens allemaal in een meerkamerwoning (van de rijkeren) lagen.

Bedden stonden door het hele huis verspreid. Uit het onderzoek van Fock blijkt dat het percentage van het totaal aantal vertrekken waarin (ook) geslapen werd, terugliep in de eerste helft van de achttiende eeuw naar 45% (van 63% in de tweede helft van de zeventiende eeuw).⁽¹⁰⁾ Uit mijn onderzoek blijken de volgende gegevens:

Van den Einden	7 van de 10 vertrekken*
M. Stocken	4 van de 7 vertrekken*
Van Buel	4 van de 8 vertrekken*
W. Stocken	4 van de 6 vertrekken*
A.C. Bex	1 bed in onbekend aantal vertrekken
Van Winckel	2 van de 4 vertrekken*
J. Saes	2 bedden in onbekend aantal vertrekken
gemiddeld	21 van de 35 vertrekken = 60%

(* kelders, schuren, stallen e.d. niet meegerekend.)

Deze 60% is een veel hoger percentage dan Fock vermeldt. Hier werden echter maar vijf boedels gebruikt (de andere twee zijn hiervoor onbruikbaar) en kamers die zeer waarschijnlijk niet als slaappleats werden gebruikt (kelders, schuren en stallen) zijn niet meegeteld.⁽¹¹⁾ Daarbij komt dat er meestal maar één bed in een kamer stond.

Aan het eind van de zeventiende eeuw deed het ledikant zijn intrede en na 1730 stond dit ook bij de middenklasse in huis.⁽¹²⁾ In vier van de zeven boedels staan een of meer ledikanten vermeld.

Bij Sebilla van Buel stond er zelfs een 'cleijn ledicantien' in de stal. Misschien was dit een kinderbed, of een bed voor het personeel. In de achttiende eeuw werd het steeds gebruikelijker dat ouders en kinderen apart sliepen.⁽¹³⁾ Slaapkamers van kinderen waren even sober ingericht

als kamers voor dienstboden.⁽¹⁴⁾ Daarom is het moeilijk te achterhalen wie er in welke kamer sliep.

Burgemeester Mellen had een 'slaepcamere van de dienstmaeght'. Hierin stond alleen een bed (matras) met kussens en lakens en er stond een 'bijenkar'⁽¹⁵⁾ met ontrent ½ vat boonen'. Gewoonlijk werden zolders, schuren en kelders gebruikt als opslagruimte.

Sanitair

In Delft kwamen pas in het midden van de achttiende eeuw privaten voor in de beschrijvingen en dan vooral bij de rijkere huishoudens.⁽¹⁶⁾ In het huis van Sebilla was zo'n privaat. Alleen omdat hier een kamertje boven was, wordt het met naam genoemd. In dat 'camertie boven het privaet' stond nog een 'out stilleken'. Er stond ook een geschilderd stilleken, een toilet, in 'de camere achter de keucke' (in gebruik als studeerkamer) van burgemeester Mellen. Verder stonden er twee tinnen waterpotten bij het 'bedkoetske' in zijn keuken. In de keuken bij burgemeester Van den Einden bevonden zich ook twee tinnen waterpotten.

Heiligenkastje of devotiekastje met daarin de Drie Koningen, Zuid-Nederlands, omstreeks 1800 (Collectie Limburgs Museum) Foto P. Bersch

Decoratie

Hier worden slechts schilderijen, schotels, enkele opmerkelijke spullen en sieraden besproken. In bijna alle rangen en standen in de zeventiende eeuw kwamen schilderijen voor. Zelfs in de armste Delftse huishoudens hingen nog gemiddeld negen schilderijen.⁽¹⁷⁾ Ook in de boedelbeschrijvingen van Weert had iedereen schilderijen behalve Jan Saes. Gemiddeld bezat men veertien schilderijen, Saes niet meegerekend (anders twaalf stuks). Dit is aan de lage kant in vergelijking met een gemiddelde van 24 stuks in de op één na rijkste klasse in Delft.⁽¹⁸⁾

Bijna iedereen had wel ergens een rek met schotels hangen (boven een schouw, kast of aan de muur). Bij Jan en Martina Saes was dit waarschijnlijk de enige decoratie.

Behalve Marie Stocken met haar vogelkooi, had ook Sebilla van Buel enkele opmerkelijke spullen zoals een vogelkooi, een 'paruickenhooft', een 'corten stock met een koperen cnop', en een 'paer muijlen' (terwijl in bijna alle inventarissen schoenen ontbreken).

Verder valt op dat zij veel voorwerpen had die naar de godsdienst verwezen. Naast schilderijen en een 'verbeeldinghe van den gecruijsten Jesus' had ze ook een 'heijligh kasken' (fig. 23), een koperen blaker met de afbeelding van Onze Lieve Vrouw, een 'voet off bidbanghsken' en een kruisje van hout met goud beslagen. Volgens Van Koolbergen komen na 1700 minder religieuze voorwerpen voor in inventarissen. De oorzaak hiervan lag volgens hem of in het niet mogen tonen van deze voorwerpen of in een tendens tot versobering.⁽¹⁹⁾

Bij burgemeester Van den Einden hing een crucifix in de werkkamer. Verder bezat hij een kerkboek ('op de hoecken met silver beslagen') en een gouden kruis. Aan goud en zilver bezat hij een gouden ring en een zilveren 'sintuurgespe'. Sebilla van Buel had een zilveren lepel, twee gouden oorringen, twee gouden ringen (waaronder een trouwring) en een zilveren ring. Ook burgemeester Mellen had een zilveren lepel. Daarnaast had hij een 'camisoel (vest) met silveren knopen', een goud gewicht met schaaltes en een gouden trouwring. Drie van de zeven boedels vermelden zilver en goud, voornamelijk goud.

Aan boeken bezat burgemeester Van den Einden een kerkboek en een legendenboek. Van de overige erflaters had alleen Peter van Winckel boeken. In zijn winkel stond een 'mantie met quade boecken' en in de achterste kamer lag ook een boek. Dit aantal wijkt sterk af van dat van Delft en Weesp in deze periode. Aan het begin van de achttiende eeuw was het regel in Weesp dat zowel de middenklasse als de elite één of meer boeken bezat.⁽²⁰⁾

Samenvattend kan gezegd worden dat de Weertse boedelinventarissen redelijk overeen komen met het algemene beeld uit de onderzoeken in Delft en Weesp. Vooral op het punt van schilderijen- en boekenbezit wijkt Weert sterk af. In de lange lijsten van huisraad bevinden zich vooral alledaagse dingen; de zelfgemaakte vogeltjes en de muiltjes maken dan ook heel wat goed.

Noten:

1. A.J. Mertens, *Schetsen uit de geschiedenis van het land van Weert* (Weert 1956) 92, 129.
2. GA Weert, Oud Rechterlijk Archief, inv. 4759-4761, protocollen van 'allerhande akten'.
3. Th. Wijsenbeek-Olthuis, *Achter de gevels van Delft* (Hilversum 1987).
4. Hans van Koolbergen, 'De materiële cultuur van Weesp en Weesperkarspel in de zeventiende en achttiende eeuw.' in: *Volkskundig Bulletin* 9 (1983) 3-53.
5. Een postuurtje is een klein profaan beeldje.
6. Wijsenbeek, *Delft*, 100.
7. Bedoeld zijn cijzen.
8. Thera Wijsenbeek-Olthuis, 'Woongenot van de armen in de 18e eeuw', in: P.M.M. Klep e.a. (red.), *Wonen in het verleden. Economie, politiek, volkshuisvesting, cultuur en bibliografie* (Amsterdam 1987) 225.

9. Wijsenbeek, *Delft* 189.
10. C.W. Fock, 'Wonen aan het Leidse Rapenburg door de eeuwen heen', in: Klep e.a., *Wonen in het verleden*, 199.
11. Hoe Fock het gemiddelde berekend heeft, is onduidelijk.
12. Van Koolbergen, 'Weesp', 22.
13. Thera Wijsenbeek-Olthuis, 'Vreemd en eigen: Ontwikkelingen in de woon- en leefcultuur binnen de Hollandse steden van de zestiende tot de negentiende eeuw', in: P. te Boekhorst e.a. (red.), *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850: een historisch-antropologisch perspectief* (Heerlen 1992) 92.
14. Wijsenbeek, *Delft*, 185.
15. Kar= caer= korf, in Weertlands dialect: biecaar= bijenkorf.
16. Wijsenbeek, *Delft*, 310.
17. Wijsenbeek, *Delft*, 204, 205.
18. Wijsenbeek, *Delft*, 209.
19. Van Koolbergen, 'Weesp', 32, 33.
20. Van Koolbergen, 'Weesp', 32.